

Kirkens og misjonens arkiv på Madagaskar, oppbygging og utforming

AV NILS KRISTIAN HØIMYR

Innledning

Den gassisk lutherske kirke og Det Norske Misjonsselskap¹ har en felles arv i de mange bøker og dokumenter som er blitt tatt vare på opp igjennom årene. For bedre å kunne komme til alle disse eldre arkivsaker og gjøre seg bruk av dem, var det ønskelig å få dem samlet på ett sted. Ved å samle de ulike arkiver fra de mange stasjoner og institusjoner kunne man også få sikret dem på en bedre måte, enn om de bare skulle ha ligget henslengt og glemt på avsidesliggende steder.

Som en forstår av dette så har det vært arkiv på de forskjellige stasjoner fra gammelt av. Disse har vært større eller mindre i omfang, alt etter den geografiske beliggenhet og tjenestens karakter. Tillitsmennesenes arkiv er ofte store, mens avsidesliggende stasjoner kan ha nokså små arkiver.

At arkivene har vært brukt tidligere i vitenskapelig øyemed kan vi se i F. Birkelis bok: «Politikk og Misjon».² Det samme gjelder NMS historie, bind IV: Madagaskar Innland. Felles for de henvisninger vi finner i disse verk, er at de viser til større samlinger av dokumenter. Dette er naturlig ettersom man dengang ennå ikke hadde foretatt noen endelig registrering av de enkelte brev og papirer.

Eldre arkivfortegnelser kom vi over i arbeidet med endel av stasjonene. Her skal vi ta med som eksempel noen av disse.

Statsjonsarkivet på Betafo fra 1918.

Arkivbok, Fianarantsoa stasjon 1946.

Arkivfortegnelser, Sørkretsen. Hva som er overlevert til FLM. 1962.³

Den sist nevnte fortegnelsen er interessant fra vårt standpunkt, for såvidt som vi her har et bevis på at verdifullt materiale er blitt overlevert til lokale kirkemyndigheter. Dette ble selvfølgelig gjort i beste hensikt da gasserne selv tok over de ledende stillinger i kirken, og kan hende hadde bruk for noen av de bøker og dokumenter som ble overlevert. Likevel kan det være å beklage, for da vi senere i for-

bindelse med arkivarbeidet ville forsøke å få også disse saker til mere sentralt hold, var det umulig å finne materialet. Mesteparten var rett og slett blitt borte. På lignende måte har nok mye forsvunnet opp igjennom årene.

Foranledningen

Den direkte foranledningen som ga støtet til at vi begynte å se nærmere på arkivene våre på Madagaskar, var den sørgelige store brannen i Morondava på Vest-Madagaskar i februar 1968, der hele stasjonsbygningen på Betela brant ned. Uerstattelige håndskrevne papirer i store mengder gikk her tapt for alltid. Misjonærkonferansen for Vest-Madagaskar besluttet allerede året etter at noe måtte gjøres for å sikre de resterende arkiver.⁴ Vi ble enige om at misjonen måtte skaffe tilveie arkivskap i metall til Tulear og Morondava stasjoner. Slike skap ville, foruten at de kunne hindre en total ødeleggelse ved en eventuell brann, også ha den fordel at de til en viss grad kunne verne arkivet mot angrep fra hvitmaur og andre ødeleggende insekter og smådyr som kakkerlakker, mus og rotter. For å sikre de andre lokale arkivene foreslo jeg at man burde opprette et sentralarkiv for Vest-Madagaskar i Morondava. Dette forslag ble vedtatt.

Et par år senere sendte tillitsmannen for felleskonferansen på Madagaskar ut et rundskriv hvor vi aktive misjonærer ble bedt om å føre alt arkivmateriale som fantes ved våre respektive stasjoner, på noen vedlagte stensilerte lister. Man skulle om mulig forsøke å få et inntrykk av hvor mye vi egentlig hadde av arkivsaker omkring på stasjonene. Noen innsamling var ennå ikke på tale, men likevel gjorde jeg klar en pakke med det mest verdifulle på den stasjonen jeg dengang var plassert på, Morombe, forat den skulle ligge klar til en eventuell innsamling.

I tråd med denne spede begynnelse til registrering hadde misjonens forretningsutvalg, FU, på Madagaskar i september 1972 oppe en sak om arkivet.⁵ Den var foranlediget ved at L. Munthe da var en tur på Madagaskar og satte frem forslag om samling og hjemsendelse av arkivsakene til både kirken og misjonen. Man sluttet seg kanskje for raskt til forslagene som kom frem, for allerede desember samme år kom saken opp igjen på FU.⁶ Denne gang var den langt mere overveiet. Blant annet hadde kirken fått uttale seg om sine ønsker om å få være med på arbeidet. Svarskrivet til saken viser at NMS hadde valgt å gå til NAVF, Norsk Almenvitenskapelig Forskningsråd, for

om mulig å få økonomisk støtte til prosjektet som var tenkt satt i gang for å få samlet inn, sendt hjem og kopiert arkivmaterialet fra Madagaskar. Det var og satt opp et budsjett med et betydelig beløp som skulle fordeles på NMS og NAVF.

Året etter, i 1973, hadde man endelig vedtatt i de forskjellige styringsorgan i kirke og misjon at Madagaskar arkivet skulle samles inn og sendes til Norge.⁷ Man kom så langt som til å male adressen utenpå en hel del jernmaller som skulle sendes til Norge, da en ny lov på Madagaskar i 1975 satte forbud mot «eksport» av kulturverdier.

Det innsamlede arkivmaterialet måtte derfor bli på Madagaskar, og nye planer for arbeidet ble utformet. Takket være professor L. Munthes innsats var NAVF og Riksarkivet fortsatt villige til å hjelpe NMS, både økonomisk og faglig, med den nye planen. Munthe reiste i 1975 en tur ut til Madagaskar igjen. Han gikk da igjennom mye av det som hørte til tillitsmannens arkiv i Tananarive. Mye ble merket med etiketter og lagt i plastposer. Han besøkte også «vår» stasjon, som nå var Belo, for å se på et typisk stasjonsarkiv. Her ble det også foretatt en prøveregistrering av et stasjonsarkiv.

NMS arkivkomite i Stavanger la så planer med detaljerte budsjettforslag for årene 1977, 1978 og 1979. Planene var meget omfattende og bare noe skal nevnes her. NMS søkte om økonomisk hjelp fra NAVF til bl.a. lønn for en leder og to assistenter, innkjøp av kopieringsmaskin, budsjett for mikrofilming, materiell til selve arkiveringen slik som esker og arkivskap. NMS på sin side skulle holde hus for misjonærene som ble med i prosjektet, og også sørge for lokaler til arkivet i første omgang.

Avtalen med kirken

Undertegnende fikk ved årskiftet 76/77 forespørsel om jeg kunne tenke meg muligheten av å ta meg av dette arkivarbeidet noen år fremover. Vi fikk tilbud om et kort opphold i Norge for å sette oss inn i arkivarbeid. Munthe kom tilbake til Tananarive i mars/april 1977 for å konferere med kirkenes ledelse om arbeidet og de fremtidige planer for arkivet.⁸ Kirken skulle finne en som kunne samarbeide med de norske misjonærene som skulle delta i arkivprosjektet. Vedkommende måtte få en viss innføring i arkivarbeid. Man ble og enige om ordningen og bruken av dette fellesarkiv som nå skulle opprettes under navnet: Archive FLM/NMS. Vi tar med noen av punktene i denne avtalen:⁹

- 1) FLM (Fiangonana Loterana Malagasy) står som eier av det felles FLM/NMS-arkiv på Madagaskar.
- 2) NMS står som eier av det felles NMS/FLM-arkiv i Norge.
- 3) De to eierorganisasjonene har hver for seg ansvar for å verne om og stelle med arkivet sitt.
- 4) Både NMS og FLM har fri anledning til å forske i begge arkivsamlingene og til å ta de kopier de måtte ønske.
- 5) Selv om samlingene er privatarkiver, får Universitetet i Oslo og universitetet på Madagaskar og de interesserte kulturmiljø anledning til å forske i de to arkivsamlingene etter de internasjonale regler for slik forskning og etter de vilkår eierne setter. – –

De nøyaktige regler for bruken av arkivet skulle man komme tilbake til senere, men jeg nevner allerede her at under oppbyggingstiden gjorde vi de regler som senere ble vedtatt for bruken av NMS-arkiv i Stavanger gjeldende også på Madagaskar.¹⁰

Opplæringen

Presten Ratsimbazafy Alfred som til da hadde ledet kirkens ungdomsarbeid ble så utpekt til å gå inn i arkivarbeidet. Ved en muntlig avtale med statens arkiv, Archive National, fikk han arbeide i tre måneder sammen med erfarne arkivarer der.

Selv reiste vi hjem til Norge i slutten av mai 1977. Jeg hadde noen interessante uker ved Statsarkivet i Stavanger, hvor jeg fikk være med på både grovsorteringer og finsortering. Vi fikk innblikk i hvordan legg/mapper best skulle ordnes og lister skrives. En viktig ting var og å få kjennskap til de riktige og mest hensiktsmessige dimensjonene på eskene, som ikke må være for store.

Nyttige tips til arbeidet fikk jeg også i bladet «Primula»,¹¹ og «Nordisk Arkivkundskab».¹²

Restaurering av ødelagte bøker og innbinding av viktige kopierte dokumenter fikk jeg og se, selv om det i første omgang dessverre ligger utenfor den økonomiske rammen for det arkiv som vi skulle ta hånd om. I Oslo konsulterte jeg forhandlere for kopieringsmaskiner og fant frem til et merke som også hadde en seriøs forhandler på Madagaskar. Jeg fikk et raskt kurs i behandlingen av maskinen, en APECO 300.

Hva mikrofilmingen angikk så ble det klart fra begynnelsen at det måtte bli på 35mm film. NAVF's instrumenttjeneste hadde utarbeidet en teknisk løsning som forutsatte bruk av vanlige Nikon kamera,

men med den mengde av dokumenter som vi måtte forutse ville bli fotografert, var det igrunnen ingen vei utenom et spesialkamera med utstyr. Vi så på flere typer. Valget falt på Kodak Recordak MRD 2. Denne type er i bruk ved flere arkiver i Norden og står på ønskelisten til andre. Apparatet kan bruke uperforert film, noe som er vanlig til arkivformål.

Apparatet skulle kjøpes inn av NAVF's instrumenttjeneste og så utlånes til oss på Madagaskar for en viss periode. Siden skulle andre norske misjonsorganisasjoner kunne gjøre seg bruk av utstyret. Selve kameraet er halv-automatisk med tilhørende bord og søyle. Ly-sarmatur er påmontert. Det hele ble sendt ut med fly for å minske risikoen for skader og tap av utstyret.

Oppbyggingen

I midten av august 1977 kom vi så tilbake til Tananarive. Arkivmengden hadde økt ytterligere, ettersom det var gått ut en oppfordring både til misjonærer og prester om å sende inn til arkivet det som de kunne unnvære av arkivmateriale. – Den første tiden gikk med til å innrede lokalene som arkivet var blitt tildelt i underetasjen i tillitsmannsboligen på Isoraka.

Sammen med Reidar Eriksen og Ratsimbazafy Alfred gikk vi igang med arbeidet. Vi sperret av noen dører og slo hull i en vegg for å få en praktisk forbindelse til det opprinnelige arkivmagasin i huset. De strømkrevende maskinene vi ventet å få, gjorde at vi måtte legge nytt anlegg for disse. Metallskapene som var innkjøpt tidligere ble ordnet på en hensiktsmessig måte. Solide bord og arbeidsbenker ble satt opp. Likeså hyller som passet til arkiveskenes dimensjoner. De store bøkene krevde egne hyller. Vi fikk også laget esker i papp etter spesialmål. Siden gikk vi over til å bruke spesielle arkivesker som var produsert for en ambassade på stedet.

Så kunne endelig arkiveringsarbeidet ta til. Det ble utrolig mye flytting og bæring under den første fasen med grovsorteringen. Vi satte opp en «nøkkel» med oversikt over de grupper av materiale som vi visste vi hadde foran oss, ministerialbøker (kirkebøker), dagbøker, regnskapsbøker, korrespondanse, statistikker, skolepapirer, saker med myndighetene, karter – ialt 16 grupper.

Med denne nøkkelen foran oss la vi alt i plastposer med etiketter som anga hva det var og hvor det kom fra. Deretter ble posene lagt på de respektive steder de hørte hjemme.

Det var klart fra begynnelsen av at vi ville holde oss til «proveniens» prinsippet, nemlig at materialet fra en stasjon eller institusjon skulle samles under denne og i de grupper som er nevnt foran. Det omfattende arkivet til tilsynsmannen i Tananarive ble sortert spesielt etter egne grupperinger, noe som går frem av katalogen for denne stillingen.¹³

Etter denne grovsorteringen gikk vi igang med detaljert sortering av Tananarive arkivet. Vi la de forskjellige papirer i legg/mapper med tekst (blyant) og satte de sakssvarende mapper sammen i kronologisk orden. Mappene ble satt i esker med foreløpige nummer. Lister ble ført, og utfra disse lister kunne vi foreta den endelige sortering og registrering. For å unngå senere forvekslinger valgte vi å nummerere eskene med fortløpende nummer. Hver eske fikk sitt nummer og innholdsfortegnelse på en etikett. I eskene satte vi de legg/mapper det var plass til. Disse legg fikk påskrift om hva de inneholdt og nummeret på boksen de stod i.

Hvert legg fikk sin bokstav i alfabetisk rekkefølge.

De store bøkene fikk fortløpende nummer på ryggen og ble deretter satt i hyller. Tananarive arkivet alene utgjorde ikke mindre enn 370 esker og 268 bøker. En 100 siders katalog hadde vi ferdig i juni 1978. (se tillegg). Et eksemplar ble sendt til arkivkomiteen i Stavanger. (Siden ba man om at fem eksemplarer av hver katalog ble sendt til Norge). Tre eksemplarer beholdt vi på Madagaskar.

Ettersom mye av arkivmaterialet hadde vært lagret lenge og ofte på lite gunstige steder, var det påkrevet med en nitid rengjøring av bøker og papirer. Særlig kunne dette være ille der kakkerlakker og rotter hadde fått herje for mye med bøkene. Det var og mye sand og støv innimellom, og alt ble kostet vekk med dertil innkjøpte pensler. De bøker som var i dårligst forfatning prøvde vi å lime litt sammen, men enkelte helt oppløste bøker lot vi bare ligge i plastposer i påvente av at en eventuell restaurering av disse kunne finne sted ved en fagmann på området.

Arkivsystemet

Systemet i arkivet er som tidligere nevnt basert på «proveniens» prinsippet. Foruten dette at hver stasjon eller institusjon ble behandlet enkeltvis, samlet vi de som tilhørte samme synode for seg og utarbeidet kataloger for hver av synodene.

Innenfor de forskjellige grupper av materiale forsøkte vi så langt

som det var praktisk mulig å holde en kronologisk orden. Alfabetisk registrering forekommer derfor stort sett bare der hvor det opprinnelige arkivet hadde dette. I den nærmeste fremtid må det utarbeides en referanse-katalog hvor man kan finne frem både etter sakregister og alfabetisk register.

Likewil muliggjør de katalogene vi allerede nå har en praktisk bruk av arkivet. Det var opprinnelig tanken å lage kataloger på fire språk, nemlig gassisk, norsk, fransk og engelsk. Det ble imidlertid for tidkrevende. Tekstene i våre kataloger er derfor delvis på norsk og delvis på gassisk, alt ettersom hvilket språk som er brukt i de angjeldende dokumenter.

Katalogene ble ferdig i tur og orden i takt med fremdriften av selve arkiveringsarbeidet.

Tillitsmannens arkiv i Tananarive stod ferdig i juni 1978.

Nord-Synodens arkiv-katalog ble ferdig i oktober 1978.

Midt-Synodens arkiv-katalog hadde vi klar i januar 1979.

Vest-Synodens i februar 1979, (her er begge synoder på vest med). Øst-Synodens katalog ble endelig ferdig i januar 1980. Denne siste ble så sent ferdig, bl.a. fordi vi ville ha mest mulig med av senere innkommet materiale. Dessuten finner vi her også samlet oversikten over de bilder som fins i arkivet der ute.

Tilsammen utgjør disse fem kataloger nesten 500 sider. Det var min kone, Paula Høimyr, som stod for maskinskrivningen i fire eksemplarer av hver katalog. De øvrige fire eksemplarer vi hadde bruk for i første omgang kopierte vi på kopieringsmaskinen.

Trykte kilder

Kassasjon av trykte saker og sirkulærer er ofte vanlig ved arkivarbeid. Vi fant imidlertid fort ut at vi måtte være meget varsomme på dette punkt. Det viste seg nemlig at flere av de trykte dokumenter og bøker vi kom over var meget sjeldne. Vi hadde heller ingen garanti for at slike ting var tatt vare på andre steder. De instanser som opprinnelig hadde produsert en trykksak eller lignende, viste seg ofte ikke å eksistere lenger, følgelig var det heller ikke noe arkiv hvor slike dokument ble oppbevart. Av den grunn brukte vi mye tid til å samle sammen og registrere eldre og nyere Misjonstidende og andre trykte kilder, så som Den gassisk lutherske kirkens eget blad, Ny Mpamangy, trykte konferansereferater, synodereferater og alle slag sirkulære. Etter noen reiser både til Fianarantsoa og Øst-Madagaskar, had-

de vi til slutt nokså komplette samlinger. Det meste av dette ble etter hvert bundet inn. En mengde eldre gassiske bøker ble registrert, storparten av disse var gitt ut på misjonens eget forlag og trykkeri opp igjennom årene helt fra 1880 av. Dessuten samlet vi inn det vi kom over av bøker om misjon og kirke på Madagaskar på de forskjellige språk.

Sentralt i dette arbeidet stod misjonens bibliotek på Antsirabe, som vi og hadde ansvaret for. Her finnes flere tusen bøker og tidsskrifter av forskjellige slag. Noen, ca. tusen stk, tilhørte det i forrige århundre påbegynte bibliotek: «Indlandsmissionærenes Fællesbibliothek-» fra 1894, men de aller fleste er gjensatte og gjenglemte bøker og tidsskrifter. Det vil bli utarbeidet et eget hefte for de bøker og tidsskrifter som blir oppbevart ved arkivet.

Informasjon hjemover

For å holde arkivkomiteen hjemme ajour om arbeidets fremgang, sendte vi foruten de obligatoriske årsmeldinger, også andre lengre rapporter.¹⁴ NAVF fikk og sine rapporter med tilhørende regnskapsoversikter.

Ved midten av 1980 bestod arkivet av over 1320 esker med sortert arkivmateriale. Større håndskrevne bøker kom opp i et antall av 826, mens vi av trykte bøker bare i arkivet alene hadde bortimot 1500 eksemplarer. Mange av disse er rene klenodier. Som et eksempel kan nevnes at vi har den første årgangen av kirkebladet «Ny Mpamangy» fra 1882 i samlingen!

Teknisk utstyr

Kopieringsmaskinen som ble innkjøpt til arkivet, ble flittig brukt av oss og av våre gjester. Den kopierer på vanlig papir. Forhandleren ydet hele tiden tilfredsstillende service på maskinen. Takket være maskinen fikk vi sikret oss to sett med kopier av den verdifulle ordboken for sakalava språket, som vi visste forelå i håndskrevet utgave på flere hundre sider fra 1930 årene. Den ene kopien ble sendt til Stavanger og kan lånes på Misjonshøyskolens bibliotek.

Mikrofilmutstyret som ble anskaffet er omtalt under avsnittet om opplæring. Vi skal nå se nærmere på det tekniske arbeide med dette utstyret.

Mikrofilmarbeidet

Arkivet skulle opprinnelig samlet vært sendt hjem til Norge. Da planene om dette ble forhindret, måtte man finne en annen løsning for å sikre at mest mulig av materialet likevel ble tilgjengelig i Norge. En av forutsetningene for at man skulle sette igang med nye planer og å bruke så mye tid og krefter på arkivarbeidet, var at man ved hjelp av kopier og mikrofilm kunne få så mye som mulig av det hjem til Norge på den måten.

Bruk av mikrofilm i arkivsammenheng kan sies å ha mange fordele-
ler. Vi skal her nevne noen.

1) Den mest iøynefallende bruk er den som den vanlige bruker av et arkiv møter, nemlig bruksfilmen, som er til utlån enten på lesesal eller ved postbestilling av arkivmateriale. Det er en kopi, positiv eller negativ, som med letthet kan erstattes om den skulle bli utsatt for skader eller komme helt bort.

2) Arkivet sparer plass i en eventuell lesesal ved at man på en film kan samle en rekke plasskrevende bøker og dokumenter, i vårt tilfelle er det mellom 1 000 og 1 500 sider på hver film.

3) Originalen oppbevares som en sikkerhetsfilm på et dertil egnet sted, slik at man om filmkopier eller selve originalmaterialet på Madagaskar skulle bli ødelagt, likevel kan ha det for hånden.

4) Det er raskt og enkelt å få ønskede papirkopier fra filmene, forutsatt at arkivet er utstyrt med leseapparat som har mulighet for direkte kopiering.

Mikrofilmingen krevde en ganske spesiell forberedelse av det materiale som vi bestemte oss for å mikrofilme. Da vi var klar over fra begynnelsen av at vi kunne disponere apparatet bare et par år fremover, måtte vi foreta en skjønnsmessig vurdering av hva vi mente var mest verdifullt å få hjem i første omgang. Vi kom frem til at alle gamle kirkebøker og visitasprotokoller fra før 1900 burde filmes. Likeledes det meste av det vi hadde av kopibøker og annen korrespondanse fra den eldste tiden. Dessuten valgte vi å fotografere samtlige dagbøker og historiske notater på norsk som vi kunne komme over. Siden utvidet vi til også å filme alle de gamle håndskrevne konferanse referatene fra Madagaskar Innland som står innbundet og går fra 1877 til 1904.¹⁵ De eldste gassiske prestedagbøkene har vi og med. De går tilbake helt til 1895 og kan inneholde mye interessant stoff. Et par stasjonsarkiv er filmet nesten komplett. Det gjelder for Ambohi-

manga og Manakara hvor nesten all norsk korrespondanse er med helt frem til 1950.

For å muliggjøre en praktisk bruk av filmene måtte vi finne frem til et system for merking av dokumenter. Vi valgte da å nummerere løse ark som brev og andre dokumenter fortløpende med en automatisk nummereringsmaskin før avfotograferingen på denne måten: 001,002. . . 00325 osv. På det vis kunne vi sikre oss at et nummer på filmen alltid ville stemme med det tilsvarende nummer på originaldokumentet. (Den uperforerte filmen har i seg selv ingen nummerering.) I tillegg til denne identifikasjonsmulighet, filmet vi mappens forside med boksnummer og bokstav. Før filming av en serie dokumenter hadde vi også gjort klar en trykket side, et tittelark, som vi fylte ut med de nødvendige data. Alle bøker vi filmet fikk et slikt tittelark. Dessuten filmet vi alltid bokens forside med tittel og boknummer. Vi passet nøye på at samtlige bøker vi fotograferte hadde sidetall. Til slutt skal nevnes at filmene selvfølgelig også ble nummerert fortløpende. Siden vi ikke kunne filme alt det som finnes i de fem katalogene for arkivet, måtte vi lage en ny katalog for det materiale som etterhvert ble mikrofilmet. Denne katalog vil senere bli mangfoldiggjort og vil bli å finne sammen med de øvrige kataloger, slik at man fort kan finne ut om det man er interessert i finnes på mikrofilm eller ikke.

Filmene vi brukte var sort/hvit filmer på ruller av 30 meters lengde. Vi hadde ingen muligheter for fremkalling på Madagaskar, så filmene ble i tur og orden sendt til Kodak Norge for fremkalling. Vi oppnådde å få en grei rutine med myndighetene i Tananarive. Egentlig skulle jo filmene vært sensurert i henhold til landets lover, men ved hver gang å legge ved en erklæring på at filmene ikke inneholdt annet enn bilder av originalmateriale som var i arkivet på Madagaskar, fikk vi dem igjennom.

Da vi kom til Norge i 1980, så jeg igjennom disse filmene og fikk rettet på noen feil. I september 1980 reiste Per Aasen tilbake til Madagaskar sammen med sin kone som skulle fortsette sitt arbeide med den gassiske salmeboken. Per Aasen ble bedt om å fortsette mikrofilmingen. På den måten kunne vi, samtidig som selve arbeidet med mikrofilmingen fortsatte, også få rettet de feil som var gjort, og vi kunne få med endel ting som var utelatt. Disse rettelsene som kom hjem på film etterhvert, kunne jeg så få klippet på plass i originalfilmene før vi fikk dem kopiert i to eksemplarer hos Kodak.

Hele FLM kirken med i arkivet?

Tross gjentatte oppfordringer til de to «amerikanske» synodene i sør, kom vi aldri så langt at vi fikk inn noe materiale derfra. Det er bare å beklage, så meget mere som vi vet at lagerforhold og klima på de kanter ikke akkurat er bedre enn i de andre synoder. Det er mulig de to synodene vil forsøke å finne en separat løsning sammen med amerikanerne for sine arkivproblem. Blant gjestene i arkivet var det mange av de amerikanske misjonærene som var meget interessert i det arbeid og de resultater de fikk se, og de uttrykte ofte ønske om at vi måtte kunne ta oss av deres arkiver også.

Besøk i, og bruk av arkivet

Til arkivet kom det nesten daglig besøk. Gassiske prester og lærere som skulle skrive i anledning et eller annet jubileum, var rett som det var innom. Andre skulle ha verifisert opplysninger i forbindelse med eldre attester og lignende.

Professorer og studenter av flere kategorier var innom for å orientere seg om hva som fantes i arkivet. Ellers var det jo flere av misjonærene som gjorde seg nytte av arkivet på forskjellig vis.

Flere forskere avla også besøk. Nevnes skal Borgenvik, som var der i et par måneder i forbindelse med arbeidet på en avhandling. Ved starten av arbeidet var en historieførsker fra Norge der for å se på de aller eldste brevene vi hadde fra grunnleggingsårene. To engelske forskere brukte og arkivet mye i sitt arbeid med gassisk historie.¹⁶ Disse to siste har allerede forfattet tre artikler i «Journal of African History.» Særlig den ene av disse artikler har mange referanser til vårt arkiv. Den handler om slavehandelen på Madagaskar i forrige århundre, og det viser seg, forresten ikke uventet, at flere av misjonærene var sterkt engasjert for å få en slutt på denne uverdige handel med mennesker.

Rene historiske fakta er det og mye av i våre papirer og bøker. Tildels kan det være helt spesielle opplysninger av stor verdi fordi de kan være nedtegnet på en tid da ingen andre gjorde notater, førte bøker eller holdt regnskap, noe som for de fleste misjonærer var en selvsagt oppgave. Vi kan finne navn på konger og andre høvdinger og beretninger om hva de foretok seg.

Regnskapsbøkene er ofte fulle av detaljerte opplysninger hva priser på varer og lønninger angår.

Særlige tildragelser som overfall av røverhorder med dertil hørende plyndringer av hele bygder, kan vi finne bevitnet skriftlig om vi ser nøye nok etter. Mange som fra barndommen av har hørt slike ting bli fortalt ved muntlig tradisjon, kunne bli synlig forbauset når vi kunne fortelle at vi hadde mye av dette skriftlig bevitnet i enkle dagbøker og brev.

Gjennom korrespondanse fikk vi og hjelpe mange med å svare på endel spørsmål. Som et kuriosum skal her nevnes en forespørsel om det i arkivet kunne finnes opplysninger om de nå så berømte private frimerkene som NMS trykket og brukte i noen år på Madagaskar.¹⁷ Mye av det man var ute etter er dessverre gått tapt, men til gjengjeld kunne vi finne frem en hel del om den lokale postgangen mellom stasjonene. NMS organiserte de forskjellige ruter og deres hyppighet helt fra 1870 årene og til franskmennene hadde fått sine postruter i orden helt på slutten av århundret, noen år etter okkupasjonen.

Mens vi holdt på med arbeidet, falt det seg slik at myndighetene ville feire 100 års jubileet for de varme bad i feriebyen Antsirabe. Festlighetene ble lagt stort opp med besøk både fra inn- og utland, og med fyldige reportasjer i de forskjellige media. Det ble minnerike dager hvor vi, takket være arkivet, kunne delta, både med bidrag av fotokopier og gjenstander til en større utstilling, og til foredrag på gassisk om badenes første tid.¹⁸ Ja, vi kunne til og med hjelpe til med helt unike bilder fra den eldste tiden, bilder som for de flestes vedkommende ble sendt ut fra NMS billedarkiv i Stavanger. Det vil være kjent at byen Antsirabe egentlig kan takke en misjonær, Rosås, for at den fikk en slik utvikling som den gjorde. Det vil føre for langt her å gå i detaljer, men la det være nevnt at vi har en mengde brev fra den første tiden. Det er særlig utnyttelsen av de varme kilder mange brev handler om. De vitner om at det var om å gjøre for Rosås å få gjort badene kjent og tilgjengelige bl.a. for den gassiske dronningen. I et par tiår stod «Dronningens Badehus» der ved de varme kilder og kunne brukes av alle som var nedbrutt av feber og andre sykdommer. Både norske og engelske misjonærer var flittige gjester. Høye embedsmenn med familier brukte også badet. I to håndskrevne bøker om Antsirabe gir Rosås oss et innblikk i det arbeid han fikk stå i gjennom nesten 40 år. De bærer tittelen «Nogle historiske opplysninger», og er skrevet etter hans egne dagbøker.¹⁹

Fremtidig bruk og nytte av arkivet

Det sier seg selv at tross endel av de eksempler som er nevnt foran om den bruk som til nå har vært av arkivet, så vil arkivet gjøre størst nytte for seg når en eventuell gassisk kirke- og misjonshistorie skal skrives. Det er til nå ikke noe utførlig historisk verk om dette emne. Det beste vi har om den lutherske kirke er den før nevnte jubileums-historie bind IV. Ellers er kortere tidsrom eller spesielle emner blitt behandlet utførlig.²⁰ Her er mye uutforsket materiale å gå igjennom på flere felter innenfor den gassiske kirkes historie. Vi kan bare tenke på hva som var i emning allerede i 1901–1903, da gasserne hadde kommet så langt at en synode var organisert nesten helt til topps. Den nasjonale stolthet og selvfølelse hadde fått en alvorlig knekk ved at franskmennene hadde lagt under seg øya, men på det kirkelige område hadde vekkelsen brutt frem og mange øynet nok en mulighet for å få kompensert det nasjonale nederlag ved å opprette en selvstyrt kirke. Vel, vi vet hvordan det endte.²¹ Lars Dahle kom på inspeksjon og på grunn av hans holdning til prinsippet om selvhjelp før selvstyre, ble alle synodeplaner henlagt. Hvordan kunne dette skje? Kan de gassiske prestedagbøkene si oss noe om dette?.

Hendelsene under «opprøret» mot franskmennene i 1896 er heller ikke riktig avklart, aller minst hva angår det kirken og dens tjenere måtte tåle fra opprørernes side. Misjonærenes holdninger i denne vanskelige tiden kan og være et studium verdt. Ved en nitid gjennomgåelse av preste- og misjonærdagbøker og andre dokumenter fra dette tidsrom, tror jeg nye ting kan komme frem. At noe stoff mangler og er borte for alltid, må vi nok bare innse, men det meste er tatt vare på.

Katalogene for arkivet på Madagaskar vil her i Norge være å finne både på Menighetsfakultetet og på Misjonshøyskolen. Ellers vil ansatte ved NMS arkivet i Stavanger til enhver tid være behjelpelig med råd og veiledning med hensyn til det å nyttiggjøre seg disse arkivalia.

Mikrofilmene fra arkivet vil bli tilgjengelig i Stavanger.

Regler for bruk av arkivet

I likhet med andre privatarkiv har også FLM/NMS arkivet sine regler. Til nå er de blitt fortalt muntlig til brukere av arkivet. Disse regler er de samme som NMS har for bruk av sitt arkiv her i Norge.²²

La det være klart med engang at i overenskomsten mellom misjon og

kirke er det ingen paragrafer som legger hindringer i veien for den gjensidige bruk av arkivene, hverken av det som finnes på Madagaskar, eller det som er i Stavanger. Kirke og misjon er og enige om at man i prinsippet stiller arkivet til rådighet også for universitetsmiljøet både på Madagaskar og i Norge. (Paragraf 5 i avtalen med FLM.)

NMS er blitt kritisert for at man kanskje har vært for restriktive med hensyn til regler om hvem som får slippe til i arkivene og på hvilke vilkår. Men på tross av denne kritikk vil misjon og kirke holde strengt på de regler man er kommet frem til for bruken av de felles privatarkiv. Reglene ble endelig vedtatt etter konsultasjon med faglige instanser som bl.a. Statsarkivet i Stavanger.

Jevnt over vil bredt anlagt arbeid av BONA FIDE forskere tjene misjon og kirke til det beste. Forskere både på Madagaskar og i Norge vil derfor få adgang til arkivene på visse bestemte vilkår, slik som det fremgår av reglene nedenfor.²³

Regler for bruk av Det norske misjonsselskaps privatarkiv
Godkjent av AU den 6. september 1977.

I Om forskeres adgang til NMS-arkivet.

- 1) I den grad NMS's privatarkiv er ordnet og gjort tilgjengelig stiles det etter nedenforstående regler til disposisjon for forskere engasjert av misjonsorganisasjonene og for andre *bona fide* forskere som arbeider med emner fra misjonen ute og heime.
- 2) Grunnlagt søknad om adgang til materiale fra NMS-arkivet, med opplysninger om kvalifikasjoner og forskningsprogram, stiles til NMS's arkivkomite ved Generalsekretæren.
- 3) Søknaden skal videre presisere det materiale og det tidsrom som ønskes studert. I tilfelle av senere utvidelse av forskningsprogrammet, må ny søknad legges frem.
- 4) Åremålsgrenser for tilgang til materialet avgjøres av Generalsekretær/arkivkomite etter skjønn under hensyntagen til alderen på det aktuelle misjonsarbeidet som studeres.
- 5) Personalopplysninger blir dessuten belagt med restriksjoner der de er av en slik karakter at de kan skade nålevende familie og kolleger.
- 6) NMS forbeholder seg rett til før publisering å gjennomgå alle manuskripter som bygger på materiale fra NMS's privatarkiv. I til-

felle personer etter NMS's vurdering vil bli skadelidende ved publisering, forbeholder NMS seg rett til å nekte materialet offentliggjort. En tar ikke med dette stilling til det saklige innhold i arbeidet.

II. studenters adgang til NMS-arkivet.

- 1) Studenter ved høyskoler og universiteter som under ledelse av sine faglærere arbeider med hovedfagoppgaver o.l. med tilknytning til NMS's misjonsmarker, får etter detaljert søknad med anbefaling av sin faglærer adgang til referatene fra misjonærkonferansene og deres svarskriv. Studentene henvises forøvrig til den del av NMS's arkiv (korrespondanse o.a.) som er trykt i eldre årganger av Norsk Misjonstidende.
- 2) Begrunnet søknad sendes som nevnt i I 1-3.
De ovennevnte klausuleringer i I 4-6 gjelder også studenter.

Åremålgrenser som er omtalt i I 4 er man for tiden i ferd med å fastsette nøyere for de enkelte misjonsmarker og for hva slags stoff det gjelder.

For Madagaskar arkivet er situasjonen den at vi anser den første runden av arbeidet for avsluttet. Arkivet er ordnet på en slik måte at det er mulig for den som søker bestemte ting, å finne frem på en noenlunde akseptabel måte. Det er likevel mye å gjøre før den ideelle ordning av et slikt arkiv er ferdig, men vi håper at forskere og andre brukere kan hjelpe kirke og misjon med utførligere registreringer, om de skulle være nødt til å foreta slike under sitt arbeid med arkivets materiale.

Fra Stavanger ventes det at NMS vil supplere arkivet der ute med kopier og mikrofilmer av det Madagaskar-materiale som man sitter inne med der. Hvor mye det kan dreie seg om i første omgang er på det nåværende tidspunkt ennå uklart, men fra nyttår 1982 skal jeg begynne på gjennomgåelsen av hele NMS-arkivet. Jeg får da anledning til å notere alt av interesse for Madagaskar-arkivet, og kanskje også samtidig kopiere eller mikrofilme det som måtte være aktuelt å sende tilbake til Madagaskar hvor det hører hjemme. Under det forestående arbeid i Stavanger vil vi forsøke å ha en nær kontakt med Norsk Privatarkivinstitutt på Kringsjø i Oslo. Det kan være av interesse for alle parter at vi hører på råd og veiledning fra dette institutt

som jo har lang erfaring i arbeidet med privatarkiver, og som nylig har gitt ut en nyttig orientering om behandling av foreningsarkiver.²⁴ Det vil og være nyttig å få våre forskjellige misjon- og kirkearkiv registrert der, slik at henvendelser som angår de ulike misjoner og søsterkirker kan bli ledet til de rette instanser.

Andre kirkers arkiv på Madagaskar

Vi skal til slutt si litt om hva som finnes av andre kirkers arkiv ute på Madagaskar. Det er høyst sannsynlig at en som vil arbeide med stoff der ute fra ikke kommer utenom et besøk også ved disse arkiver.

Den katolske kirke har et meget velordnet arkiv i hovedstaden, men det er ikke helt lett å få adgang der. Trolig er heller ikke alt materiale der på langt nær frigjort til bruk i forskningen. Londoner misjonsselskapets søsterkirke FJKM²⁵ hadde i sin tid et forholdsvis velordnet arkiv, men ved at dette ble flyttet på noen ganger i den senere tid ser det ut til at den opprinnelige orden dessverre ikke er så god som før. Det er likevel fullt mulig å få bruke arkivet og med tålmodighet lar det seg gjøre å finne frem i det.

Den anglikanske kirkens arkiv derimot er i en sørgelig forfatning, iallefall hva den eldste tiden angår. Jeg fikk se en rekke kasser og hyller hvor mye var lagret, men ingen visste noe om hva som var hva bortsett fra en engelsk prest som hadde sett litt på noen av dokumentene. Personlig forsøkte jeg å få tak i dette arkivmateriale for oppbevaring i FLM arkivet, men det lyktes ikke. Hvordan det går med arkivet nå etter at den engelske presten som hadde det i forvaring, er reist hjem for godt, er ikke godt å si.²⁶

Slutning

Som vi ser av dette er FLM og NMS på mange måter nå i en heldig situasjon hva arkivet angår. Man skulle ønsket seg bedre lokaler, men ellers er fordelene mange ved at alt materiale nå er kommet på ett sted, (bortsett fra de to synoder i sør). Det er plass til å lese i arkivene, og det er kopieringsmaskin på stedet for den som måtte ønske seg kopier. Senere vil vi forsøke å få et mikrofilm leseapparat på plass sammen med de mikrofilmer som vi i fremtiden regner med vil bli overgitt til kirkens arkiv. Både misjonen og den stedegne kirken er enige om den felles bruk av arkivet begge har rett til, og man har kommet frem til bruksregler som ivaretar de flestes behov. Det er å

håpe at man også i fremtiden kan ha et fruktbart samarbeide hva arkivsaker angår.

Mange misjons- og kirkehistoriske oppgaver venter ennå på sin løsning. Arkivene til FLM og NMS vil så langt det er mulig være behjelpelig ved eventuelle henvendelser i fremtiden.

Gjennom alt dette arbeidet som vi har vært med på i arkivet er det med den største respekt jeg må få erkjenne min stadig stigende beundring for tidligere misjonærs og deres stedegne medarbeideres innsats i ofte håpløse og vanskelige tider. Hva som er utvist av utholdenhet, offervilje og mot aner vi bare litt om. Kunne denne storheten og mangfoldigheten i tjenesten i Guds rike få komme enda mere frem i tiden som kommer, ser vi på arkivarbeidet som både berettiget og nyttig.

Dersom ordningen av arkivet kan føre til en større interesse for både kirkens og misjonens fortid er allerede mye oppnådd ved dette arbeidet.

NOTER OG HENVISNINGER

1. Den gassiske lutherske kirke, Fianganana Loterana Malagasy, fork. FLM har sitt hovedsete i Antananarivo (Tananarive), og er en frukt av lutherske misjoner fra Amerika, Frankrike og Norge. Det norske misjonsselskap, fork. NMS, hovedsete i Stavanger.
2. F. Birkeli, Politikk og misjon, Oslo 1952 s. 468: Tilsynsmannens arkiv, Tananarive, Madagaskar.
Dokumenter fra grunnleggningstiden mappe 1A (nå BOKS 56 A, brevene er nummerert fra 1-193) Borchgrevinks brev, kopier, bok 26 (nå BOKS 1 A)
Betafo stasjonsarkiv, Ministeralbok 1867 (nå BOK 269)
Antsirabe stasjonsarkiv, Nogle historiske Optegnelser av G. Rosaas. (nå BOKS 470 A)
Det norske misjonsselskaps historie Bind IV Stavanger 1949, Madagaskar Innland v/F. Birkeli, side 320ff.
3. Stasjonsarkivet på Betafo, 1918, FLM/NMS BOKS 366 G. Arkivbok-Fianarantsoa stasjon 1946, FLM/NMS BOKS 579 A. Arkivfortegnelser. Sørkretsen. Hva som er overlevert til FLM, 1962. FLM/NMS BOKS 642 G.
4. Konferansereferat, Vest-Mad. 1969, Sak nr. 7.
5. Konferansereferat, Mad. 1973, FU-SAK 94/72 side 32.

6. Konferansereferat. Mad. 1973. FU-Sak 114/72, side 52, med tilhørende svarskriv.
7. NOTM 1978 s. 51, L. Munthe: «Norske Misjonsarkiv.»
8. NOTM 1978 s. 53, L. Munthe: «Norske Misjonsarkiv.»
9. NOTM 1978 s. 53, L. Munthe: «Norske Misjonsarkiv.»
10. AU vedtak den 6. september 1977. NOTM 1978 s. 54.
11. Primula 1965/66. (Dansk arkivskrift). Sune Dalgaard: «Materiell arkivpleie».
12. Nordisk arkivkundskab, København 1976, Nr. 5 «Arkiverne og den moderne fototeknikk».
13. Madagaskar arkivet. Tillitsmannens Arkiv. Tananarive 1978. Det norske Misjonsselskap, Arcives FLM/NMS b 1 Ref. Bibl. MF: 266.0234810691 nr. 1.
14. Norsk Misjonstidende nr. 26 i 1979. Utdrag av rapport til arkivkomiteen i mai 1979.
15. F. Birkeli henviser i sin bok «Politikk og Misjon» side 468 til Referat fra misjonærenes rådslagningsmøter 1871–76. Denne bok finnes ikke for tiden på Madagaskar, derimot ser det ut til at vi har den i Stavanger. Konfransereferatene fra 1877–1904 har BOK Nr. 111–130. Det er håndskrevne ref, i kladdebeferat som er bundet sammen. Håndskrevne svarskriv til disse år er også blitt filmet.
16. Journal of African History nr. 21 (1980) s. 219–234. The political elite of Imerina and the revolt of the MENALAMBA. The creation of a colonial myth in Madagaskar, 1895–1898. By Stephen Ellis.
Journal . . . Nr. 21 (1980) s. 341–356. Labour and the transport problem in Imperial Madagascar, 1810–1955. By Gwyn Campbell. Journal . . . nr. 22 (1980) s. 203–227. Madagascar and the slave trade, 1810–1895. By Gwyn Campbell.
17. The Posthorn, July 1967 nr. 3, s. 41–51. Norwegian «local» Stamps – On Madagascar! by Reidar Norby.
18. Momba Antsirabe, Rosaas sy ny Ranomafana. FLM/NMS BOKS 532 F, foredrag på gassisk v/Nils Kr. Høimyr, oktober 1978.
19. FLM/NMS BOKS 470 A og B, G. Rosaas: Nogle historiske opplysninger I og II (1869–1907). Mikrofilm nr. 18. (Noen av hans dagbøker ligger i arkivet i Stavanger.)
20. F. Birkeli, Politikk og Misjon. Oslo 1952. (1861–1875). L. Munthe, La Bible a Madagascar. Oslo 1969. (1830–1855). Om de to første bibeloversettelsene til gassisk.
L. Munthe. Ny Kolejy Loterana Malagasy. Antananarivo 1971. Om de første hundre år av presteskolens historie på Mad.
21. NMS hist. Bind IV side 205 ff.
22. NOTM 1978 s. 54.
23. samme som ovenfor.
24. Sofie Rogstad, Arkivhåndbok. Foreningsarkiver, innsamling, ordning og oppbevaring. Norsk privatarkivinstitut, Oslo 1980.
25. FJKM, Fianganon' i Jeso Kristy eto Madagasikara. Sammenslutning av kirker oppstått ved arbeidet til LMS (London), MPF (Paris) og FFMA (engelske kvekeres misjon). Misjonær Hardyman stod lenge for ordningen av dette arkiv.
26. Den anglikanske kirkes arkiv ble oppbevart ved denne kirkes presteskole, Ambatoharanana, ca. 20 km utenfor hovedstaden. Stedet er visstnok iferd med å bli nedlagt som skole.

TILLEGG:

BOKS 56.

- A Dokumenter fra grunnleggingsaarene, Schreuder o.a. VIKTIG! (Tidligere 1A) 1863-ca. 1900.
- B Ambatovinaky's historie, (75 taona), gassisk - 1866-1942
- C Lister over kirkene fra begynnelsen til 1926 - 1926
- D Historisk oversikt over sykearbeid og legeundervisning, gassisk 1862-1900.
Historisk oversikt over pikeasylet, Antsahamanitra, gassisk 1872-1912
Historisk oversikt over laererundervisning, gassisk 1896-1901
- E Historie, Mission Norvegiënne, fransk 1930-1945.
- F Historiske smaabiter om N.M.S., gassisk 1842-1942.
- G Manus til: «Kirioka» Le royaume de Fisakana 1800 siecle av nyere dato
- H Historisk oversikt v/Snekkenes, norsk om FLM, fra ca: 1950-1960?
- I Personalialia, Etat civil 1930-1953.
- J Personalialia, gamle lister og oversikter frem til 1945.
- K Lister over bemanningen i - og dato for grunnleggelsen av stasjoner i sør (Amerikansk) og vest 1946.
- L Personalialia frem til 1949.
- M Krigsutviklingen i Ihosy 1942.
- N Et brev fra Norge og et par fra England 1944-1945.

BOKS 57.

Tantaran'ny Fiangonana Loterana Malagasy

- A Distry Ambatovinaky (manus) se boks 56 B 1866-1942.
- B Taratasy momba ny fiangonana ny tantara FLM 1943-1946.